

**ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ
МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ ВНЗ**

У статті розглядається проблема детермінації розвитку особистості як детерміація процесу професійно-особистісного становлення студента об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

Ключові слова: *детермінація, культурно-освітнє середовище, професійне становлення студентів, особистість студента, майбутній інженер.*

Постановка проблеми. Сьогодні вища технічна освіта все частіше зв'язується з підготовкою професіонала в найближчому його оточенні, тобто в середовищі організації навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим перед вищою технічною школою ставиться завдання таким чином здійснювати професійне становлення студентів, щоб культурно-освітнє середовище внз значною мірою забезпечувало б вироблення якостей особистості студента – майбутнього інженера, необхідних в період навчання, для міжособистісної взаємодії і творчої побудови майбутньої професійної діяльності.

Як показав аналіз літератури з проблеми дослідження (Л.Виготський, Є. Белозерцев, В. Козирев, С. Моложавий, О. Шахматова, С. Шацкий та ін.) детермінація розвитку особистості, а отже і її професійно-особистісне становлення вітчизняною наукою визначається як детермінація цього процесу об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Активним, виробляючим початком визнаються об'єктивні обставини – соціально економічні умови, а в нашому випадку – культурно-освітнє середовище внз.

Філософи, культурологи, психологи і педагоги (К. Абульханова-Славська, Є. Белозерцев, Б. Гершунський, Н. Крилова, А. Новиков, О. Шахматова та ін.) вказують на необхідність моделювання культурно-освітнього середовища внз, орієнтованого на опанування майбутніх фахівців системою професійних знань, умінь і навичок, способами ділової міжособистісної взаємодії і творчого виконання своїх обов'язків, що в єдності виступає обов'язковою умовою і одночасно основою успішності процесу формування конкурентоспроможності у майбутніх фахівців.

У філософських дослідженнях В. Библера, С. Гессена, Б. Гершунського, В. Шадрикова, А. Шиминой, В. Штоффа, Г. Щедровицького та ін. середовище освітньої установи розглядається з позицій її динамічної зміни і удосконалення, від темпів і характеру яких залежить ефективність процесу становлення фахівців-професіоналів третього тисячоліття.

Розробки культурологів А. Арнольдова, І. Відт, Т. Георгієвої, В. Зинченко, Г. Ковалевої, Н. Крылової та ін. пов'язані з вивченням освітнього середовища внз як широкого полікультурного, соціокультурного простору, в якому відбувається становлення і розвиток необхідних якостей професіонала.

Теоретичні і практичні аспекти вивчення проблеми впливу середовища на особистість людини знаходять своє віддзеркалення в роботах психологів – К. Абульхановой-Славської, Ю. Абрамової, Ю. Афанас'єва, І. Зимового, В. Петровського, В. Слободчикова, І. Фрумина та інших.

Новий напрям досліджень сучасної вищої освіти пов'язаний з динамічною зміною культурно-освітнього середовища навчального закладу з метою вдосконалення процесу професійного становлення майбутнього фахівця (В. Андреев, А. Вербицкий, С. Годник, Л. Сухорукова, Г. Парина, Н. Тализина, О. Шахматова та ін.).

В той же час при усій безперечній значущості проведених досліджень в теорії і практиці, на сьогодні недостатньо обґрунтовані сутнісні і змістові характеристики

професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця в культурно-освітньому середовищі внз.

Метою статті є розгляд об'єктивних і суб'єктивних чинників детермінації розвитку особистості студента як його професійно-особистісне становлення в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Виклад основного змісту. Розглядаючи проблему детермінації розвитку особистості необхідно звернути увагу на поняття розвиток. С. Ожегов у своєму словнику визначає поняття “розвиток” як “процес переходу з одного стану в інше, досконаліше, перехід від старого якісного стану до нового якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого” [6, с. 660].

За думкою Н. Крилової, “розвиток” є “найвищою, коротшою і акумулюючою зміною, що відбувається на піку певних періодів в житті” [4]. Відштовхуючись від цього визначення, помітимо, що “розвиток” можна розглядати як з точки зору життя особистості, так і з позиції життя співтовариства, в нашому випадку культурно-освітнього середовища внз. Тобто поняття розвитку багатогранне. У підтвердженні цього наведемо приклад. Так, Л. Портянська стверджує, що поняття розвитку “..у своїй загальній формі – вузловий пункт усієї ідеології освіти, що перебудовується. Три основні умови успішної реалізації цієї ідеї : 1) постійний розвиток самої освіти (її змісту, форм, методів, способів організації); 2) становлення освіти як простору, сфери розвитку особистості; 3) перетворення освіти на провідний чинник розвитку суспільства” [8]. У цьому трактуванні для нас важливо, що розвиток безпосередньо пов'язаний з середовищем, або, як вказує автор, з простором, що в нашому розумінні синонімічно.

Багато авторів (А. Лоренсов, М. Поташник, О. Хомерики та інші) заявляють, що “розвиток особистості” – це інноваційний процес, що припускає створення умов для прояву творчості і варіативності [10].

Зміни, які відбуваються з особистістю в процесі опанування професійної діяльності і самостійного її виконання, призводять до становлення особистості як професіонала. Рух особистості у просторі та часі професійної праці дістало назву професійного становлення суб'єкта діяльності.

Таким чином, професійне становлення особистості – це частина онтогенезу людини з початку формування професійних намірів до закінчення активної професійної діяльності.

Професійне становлення особистості збагачує психіку, наповнює життєдіяльність людини особливим сенсом, надає професійній біографії значність. Але, як всякий процес, що розвивається, професійне становлення супроводжується деструктивними змінами: кризами, стагнацією і деформаціями особистості. Ці деструктивні зміни обумовлюють переривчасту, гетерохронність (нерівномірність) професійного розвитку особистості, носять нормативний і ненормативний характер. Професійне становлення обов'язково супроводжується випадковостями, непередбаченими обставинами, які іноді кардинально міняють траєкторію професійного життя людини.

Вивчення наукової літератури (І. Валієв, Н. Горнова, Г. Железовська та ін.) дозволило визначити професійно-особистісне становлення студентів в умовах культурно-освітнього середовища внз як процес розвитку її компонентів, спрямований на формування професійних знань, умінь і навичок, опанування способів ділової взаємодії і творчої діяльності в сукупності з професійно важливими якостями особистості майбутнього фахівця.

Освіта, професійні знання і уміння, загальні і спеціальні здібності, соціально значущі і професійно важливі якості складають професійний потенціал розвитку фахівця. Реалізація потенціалу залежить від багатьох чинників: біологічної організації людини, соціальної ситуації, характеру професійної діяльності, активності особистості, її потреби в саморозвитку і самоактуалізації [12].

Створення внутрішніх потенцій професійно-особистісного становлення студента як фахівця – результат активної взаємодії особистості з соціально-професійними групами і засобами праці, які в сукупності складають певне культурно-освітнє середовище. У ній, як

відмічають учені (В. Біблер, М. Каган, Л. Новикова та ін.), відбувається збагачення психіки. Результатом діяльності є не лише створення матеріальних і духовних цінностей, але також розвиток і перетворення особистості.

Іншими словами, професійне становлення – це “формування” (перетворення) особистості, адекватне вимогам професійної діяльності.

У професійно-особистісному становленні також велике значення мають і соціально-економічні умови, соціально-професійні типи і активність самої особистості. Суб’єктивна активність людини визначається системою стійко домінуючих потреб, мотивів, інтересів, орієнтацій і тому подібне [3].

Таким чином, кажучи про розвиток, автори використовують такі поняття, як різноманіття, різноманітність, варіативність, зміна, новизна, варіанти та ін.

Розвиток культурно-освітнього середовища внз реалізується через варіативну (видозміну) останнього. Основною формулою варіативності, на думку Л. Портянської, являється “єдність різноманіття”, в нашому випадку – цілісність дії усіх компонентів культурно-освітнього середовища внз. На її думку, компонентами освітнього середовища виступають різноманітні і різнорівневі навчальні матеріали, педагогічно організовані так, щоб дозволити тим, що навчаються “докопуватися до суті” різних предметних областей, відкривати для себе сенс теоретичних побудов найбільш значущих мислителів [8]. Причому, на думку Ю. Афанас’єва, А. Стогалова, С. Шеховцева, розвиток середовища визначається не лише і не тільки наявністю оновленого знання – зміст освіти, скільки якісно новим характером досягнення “оновленого” освітнього простору [1].

У якості чинників, що впливають на детерміацію розвитку особистості, розглянемо основні соціокультурні функції і потенціал сучасної вищої освіти, що розвивається.

1. Освіта – це один з оптимальних і інтенсивних способів входження людини у світ науки, культури і професії. Саме в процесі освіти людина освоює культурні цінності. Зміст освіти черпається і безперервно поповнюється з культурної спадщини різних країн і народів, з різних галузей науки, що постійно розвивається, а також з життя і практики людини. Іntenсивно розвивається світовий освітній простір.

Велика місія освіти в розвитку у молодого покоління відповідального відношення до культури рідної мови і мов міжнародного спілкування. Цьому сприяють діалогічні форми навчання [7].

Одночасно освіта є процесом трансляції культурно-оформлених зразків поведінки і діяльності, а також сталих форм громадського життя. У зв’язку з цим все виразніше видно залежність розвитку окремих країн від рівня розвитку і якості освіти, культури і кваліфікації їх громадян.

Духовне в людині самопроявляється завдяки її “вростанню в культуру”. Носієм культури виступає сім’я, і першою освоюється в процесі навчання і самоосвіти, виховання і самовиховання, професійної діяльності і спілкування з навколишніми людьми. Проте саме в процесі навчання і виховання людина знаходить соціокультурні норми, що мають історичне значення для розвитку цивілізації, суспільства і людини [5]. Тому при визначенні цілей і завдань освітніх систем уточнюють соціальне замовлення. У свою чергу зміст освіти може бути обмежений стандартами регіону, країни, всього світу, які враховують характер взаємодії людини з культурними цінностями, міру і ступінь їх привласнення і творення.

2. Освіта є практикою соціалізації людини і спадкоємності поколінь. У різних соціально-політичних умовах освіта виступає стабілізуючим чинником між новими соціальними уявленнями і ідеалами попередніх поколінь, що утілилися в історичній традиції. Тому освіта дозволяє утримувати процес відтворення і передачі історичного і соціального досвіду і одночасно закріплювати у свідомості молодого покоління нові політичні і економічні реалії, нові орієнтири громадського і культурного розвитку. Не випадково одним з головних завдань освіти є підготовка молодого покоління до самостійного життя і формування образу майбутнього. Перспектива майбутнього

відкривається в ході освоєння різних форм життєдіяльності людини (навчання, праці, спілкування, професійної діяльності, дозвілля) [4].

3. Освіта є механізмом формування громадського і духовного життя людини і галуззю масового духовного виробництва. Освітні і виховні установи концентрують вищі зразки соціально-культурної діяльності людини певної епохи. Гуманістична цінність освіти полягає в можливості розвитку пізнавальних і духовних потреб людини [2].

4. Освіта виступає як процес трансляції культурно-оформлених зразків людської діяльності. Сенс освіти полягає не лише в трансляції соціального досвіду в часі, але і у відтворенні сталих форм громадського життя в просторі культури [9].

5. Освіта є тим соціальним інститутом, через який передаються і утілюються базові культурні цінності і цілі розвитку суспільства [11].

Характер системи освіти (ідеали освіти, набір навчальних дисциплін, способи взаємовідносин преподавателя і студента, організація “освітнього життя” і так далі) визначається відповідним типом культури і міняється разом із зміною культури, тобто історично і культурно залежимо.

Образно кажучи, державна система освіти є як би сукупністю ліфтів, кожен з яких здатний підняти майбутнього фахівця на різні поверхи. Таким чином, суб’єктивний фініш багато в чому залежить від спочатку здобутої освіти, яка значною мірою визначає не лише професійну успішність, але і життєвий шлях людини [2].

У світлі трансформацій, що йдуть в сучасній системі освіти, пов’язаних з відмовою від історично освячених стереотипів (вироблення у студента знань, умінь, навичок), очевидним стає той принциповий факт, що гуманітарні і соціальні дисципліни не можуть викладатися і засвоюватися такими ж методами, як і дисципліни природничонаукові. Для наук про людину і суспільство головним є не те, що в них повідомляються якісь закони, на основі яких можна робити точні пророцтва, а то, що вони учать мистецтву інтерпретації, мистецтву розуміння іншої індивідуальності, іншої культури, історії. Як ні парадоксально звучить, але тільки гуманітарно освічена людина може не догматично розуміти основи самого природничонаукового знання, розуміти те, що само це знання історично і культурно визначене [2].

7. Освіта виступає активним прискорювачем культурних змін і перетворень в громадському житті і в окремій людині. Духовне начало в людині самопроявляється завдяки її “вростанню” в культурну спадщину сім’ї і культурну традицію, яку вона освоює упродовж усього життя за допомогою процесів освіти, виховання і професійної діяльності [5].

Правомірно буде стверджувати, що представлені вище соціокультурні функції освіти поширюються і на середовище, яке, у свою чергу, виконує ті ж функції.

Таким чином, задаються три основних взаємообумовлених проблемно-сміслових поля освіти і будь-якого середовища:

- особистісного зростання (самовизначення, саморозвитку, самореалізації) за допомогою розвитку структур культурної діяльності, зміни особистісного культурного творчого і професійного досвіду, динаміки культури спілкування і комунікації, еволюції круга спілкування;

- зростання рівня культури (тобто якості і міри вираженості ціннісного змісту) окремих освітньо-професійних процесів, систем, співтовариств і внз;

- розвитку і зростання рівня культури освіти як сфери в цілому, зміни соціокультурного контексту освіти (її предметних, інформаційних і суб’єктивних середовищ, моделей, форм і механізмів організації) в процесі навчання у вищій школі.

У проблемно-сміслових полях освіти можна помітити можливі вузлові точки якісного зростання і еволюції сфери освіти, сформулювати їх як соціокультурні завдання кожного етапу її зміни. Ці завдання неможливо вирішити без допомоги культурології освіти, що розкриває широкий контекст розуміння проблем і відповідних напрямів культурної політики в цій сфері. Якщо педагог або управлінець побачить проблеми в широкому соціокультурному контексті, він гнучкіше користуватиметься засобами, вибравши з них

найбільш відповідні, культуровідповідні в цій ситуації для розвитку середовища, в якому формується майбутній фахівець.

Отже, в теоретичному плані процес професійно-особистісного становлення студента розкривається на тлі загальних закономірностей професійної освіти і особистісного становлення студента. Такий підхід дозволив уточнити визначення даного поняття і представити його як обумовлений і в той же час такий, як саморозвиваючий процес, в якому компоненти культурно-освітнього середовища, що розглядаються як зовнішні причини, діють через внутрішні умови: наявність у студентів системи професійно-важливих знань, умінь і навичок, способів міжособистісної ділової взаємодії і спрямованості на творчу діяльність, що забезпечує їх послідовний рух від нижчого рівня професійного становлення до вищого - професійно-творчого самоудосконалення.

Представлені визначення допоможуть нам надалі обґрунтувати суть культурно-освітнього середовища внз.

Важливою для вивчення процесу розвитку середовища є ідея її еволюції, яка здійснюється на основі вже накопиченого культурного досвіду, де взаємодія різних інновацій і традицій створює ґрунт для вкорінення різноманітності, варіативної і якісної своєрідності освітніх систем (визнання плюралізму позицій як демократичного механізму в педагогіці припускає створення відповідних рівних умов для кожної з них).

Таким чином, підводячи підсумок розгляду вивчення нашої проблеми, вкажемо, що культура і освіта виступають провідними чинниками суспільного прогресу, розвитком цивілізації і особистості. Такий їх взаємозв'язок дозволяє нам надалі говорити про взаємозв'язок культурного і освітнього середовищ у рамках вищого навчального закладу, інтегрувати їх в одне культурно-освітнє середовище внз. Проведене дослідження переконало нас в необхідності, актуальності і плідності вступу цього терміну.

Література

1. Афанасьев Ю.А., Стогалов А.С., Шеховцев С.Г. Об универсальном знании и новой образовательной среде // Развивающая педагогика в универсальной образовательной среде: материалы к обсуждению: Тезисы докладов науч.-метод. конф. - М.: Инноватор, 1999. - С. 2-4.
2. Газман О.С. От авторитарного образования к педагогике свободы // Новые ценности образования. Вып. 2. / Под ред. Н.Б. Крыловой. - М., 1995.-С. 16-45.
3. Зеер Э.Ф., Шахматова О.Н. Психотехнологии профессионального роста педагога // Развитие нового качества начального профессионального образования. Вып.1. Екатеринбург: РГППУ, 1997.- С. 19-26.
4. Крылова Н.Б. Культурология образования. - М.: Народное образование, 2000.-272 с.
5. Культура. Нравственность. Религия. (Материалы «круглого стола») // Вопросы философии. - 1989. - № 11. - С. 30-63.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М.: Русский язык; 1984. - С. 558, **660**.
7. Орлова Э.А. Введение в социальную и культурную антропологию. М.: Изд-во МГИК, 1994. - 214 с.
8. Портянская Л.Л. Проектирование условий развития вариативной образовательной среды в муниципальном округе мегаполиса: автор. Дис. ... кан. пед. наук. - М.: 1996. - 20 с.
9. Философия культуры. Становление и развитие / Под. ред. М.С. Кагана и др. - С-Пб.: Лань, 1998. - 443 с.
10. Хомерики О.Г., Поташник М.М., Лоренсов А.В. Развитие школы как инновационный процесс: Метод, пособие для руководителей образ, учреждений. - М.: Новая школа, 1994, - 64 с.
11. Щедровицкий Г.П. Очерки по философии образования. М., 1993. - 153 с.
12. Якиманская И.С. Развивающее обучение. - М.: наука, 1979. - 144 с.

Надійшла до редколегії 12.02.2011

Немцева Н.С. Детерминация профессионально-личностного становления будущего инженера культурно-образовательной средой вуза

В статье рассматривается проблема детерминации развития личности как детерминирование процесса профессионально-личностного становления студента объективными и субъективными факторами.

Ключевые слова: *детерминация, культурно-образовательная среда, профессиональное становление студентов, личность студента, будущий инженер.*

Nemceva N.S. The determination professionally-personality becoming of future engineer by the cultural and educational environment of institute of higher

In the article the problem of determination of development of personality as determining of process of the professionally-personality becoming of student is examined by objective and subjective factors.

Key words: *determination, cultural and educational environment, professional becoming of students, personality of student, future engineer.*